

Múltunkban a jövőnk

Domonkos László születésnapjára beszélgetése a 80 éves íróval

„Sose tudott az igazsághoz
Igazunk minket eljuttatni”

(Ady Endre)

• *Neved évtizedek óta összekapcsolódik az elcsatolt területek magyarságának milliányi ügyes-bajos dolgával. Hosszú-hosszú évekig az egyedüli voltál, aki a parancsba adott, áruló hallgatás és a későbbi sunyi mellébeszélések idején is megalkuvás nélkül, következetesen kiálltál a határon túli nemzettestvéreikért, szívósan harcoltál, küzdöttél, amikor és ahogyan csak lehetett. Hogyan kezdődött? Milyen impulzusok, élmények értek a kezdet kezdetén, hogy erre az útra léptél?*

- 1954 nyarának végén hármunkat küldött ki az írószövetség Romániába: Bölöni Györgyöt, Ady egykori barátját, Móricz Virágot, Móricz Zsigmond lányát és engem. Addig nem volt semmilyen közeledés, ilyen jellegű kapcsolat a két ország között. Levittek a tengerre, ami nekem persze újdonság volt, a zámolyi parasztyerek addig sohasem láthatott tengert. Gyönyörű világ volt, 24 évesen, csodaszép nők, nap-sütés, élet. Ilyen fölzsabadulás, ilyen panoráma nem adatott még meg nekem. Nagyon szívesen maradtam volna akármeddig, de vagy másfél hét után Bölöni és Móricz Virág már nagyon unták az ebédeket, hiszen mindenütt, szinte minden alkalommal így-úgy be akartak minket keríteni a románok. Én ezt éppen csak hogy észrevettem, de ők már persze jóval edzettebbek voltak, s egyszer csak azt mondja Bölöni: hát nekem elegendő van ebből a nyaralásból, voltam már elég sokat a tengeren, viszont odahaza, Szilágysomlyón már elég régen nem. Szólt az egyik román költőnek, járja ki, hogy elmehessünk Erdélybe. Olyan láz ütött ki erre, hogy elmondani nem tudom...Miért kellene odamennünk, nem elég jó itt nekünk, nem érezzük talán jól magunkat? Bölönire sokszor haragudtam, sok-sok dolgával nem értettem egyet, de ekkor megmakacsolta magát és nem engedett. Amikor Marosvásárhelyen leszálltunk a repülőről, az akkor még létező magyar autonóm tartomány egyik helyi tanácsi vezetője várt ránk. Románul köszöntött bennünket. Azután megszólalt szintiszta magyarsággal: Bölöni elvtárs, szálljanak be az autóba...Azt hittem román, csak tud magyarul. Aztán rájöttem, hogy magyar. Ez volt a legelső olyan jel, ami az egész kérdéskört megmozdította bennem. Am ez

még nem sújtott le valami nagyon, de az viszont igen, ami pár nappal később történt: elhatároztuk, hogy elmegyünk Ady falujába, Érmindszentre. Kaptunk autót a román írószövetségtől, de hát milyen autók voltak azok...le is robbant, vagy húsz kilométerre Érmindszenttől. Bölöni meg Móricz Virág nyugodtan leültek az árokspartra az út szélén, én meg, mint legfiatalabb, indultam a legközelebbi faluba autószerelőt keríteni. Gyönyörű nyár végi, őszeleji nap, érik a szilva mindenütt, roskadoztak az ágak. Az első falu szélén középkorú nőt látok a kerítés mögött, hajladozik, szedi a szilvát. Bekiáltottam neki: asszonyom, lehet-e szilvát venni? Lehet leltem, lehet, mondta magyarul. No, mondom magamban, jó helyen vagyunk. Bementem, segítettem szilvát szedni, közben mindenről szó volt. Mondom, Kolozsvárról jövünk, igen, kolozsvárinak tetszik lenni, kérdezi. Nem, mondom, nem. Hát hova valósi? Én magyarországi vagyok. Nézd rám némán, mintha hazudnék. Mintha valami gonosztevő lennék, aki Isten tudja, mit akar, mikor ő egyedül van odahaza. Nem, azt mondja, az nem lehet. Mondom, asszonyom, már ne haragudjon...elővettem az útlevelemet. Betemette a két kezével az arcát (a szilva szétgurult) és beszaladt a házba. Én meg ott álltam és el kellett jönnöm. Így kezdődött...Ettől a pillanattól kezdve megértettem valami olyat, amit másképp nem lehet megérteni.

• *Az 1938 és 1941 közötti terület-visszacsatolásokról nyolc-tíz-tizenegy éves gyerekekkel mennyit éreztél, mennyit vettél észre?*

- Azokból nagyon keveset. Nagybátyám Kárpátalján volt katona, arra vonultatták be, erről mesélt, két ismerősünk Észak-Erdély visszacsatolásában vett részt, egyik meg is halt. Ezekről hallottam. De akkor, gyerekként, hogy ez mi mindent is jelentett, Trianonról és következményeiről, az egyik és a másik elrabolt országrész visszatérének jelentőségéről természetesen még fogalmam sem volt...

• *Milyenné vált a helyzet mostanra, mennyire került be a határon túli magyarság ügye a köztudatba az elmúlt húsz év során? Elmondhatjuk-e még, amit Szindbád válaszol Márai Sándor könyvében, amikor megkérdi a pincér: hol a régi ország, Szindbád úr – a lelkekben...?*

- A magyar politikusoknak nagyon oda kellett volna figyelniük arra, amikor 1980-ban Mitterrand francia elnök Magyarországon járt. Illyéssel villásreggelizett. Másnap Gyula bácsi azt mondta nekem, ha hi-

szed, ha nem, öt perc múlva már Trianonról beszélgettünk: azt mondta az elnök, hogy Trianon egy mocskos dolog volt. Ám az ügy nem fejeződött be ennyivel. Miután hazatért, Mitterrand visszatért Trianonra és azt nyilatkozta, hogy Trianon valóban nagyon mocskos dolog volt, de már nem lehetne egy az egyben visszacsinálni, mert ahogyan akkor eleven húsba vágta bele, most is eleven húsba kellene belevágni... Ha innen, erről a pontról a magyar politika nagy óvatosan elkezdett volna valamit... Azután amikor eljött a kilencvenes évek eleje, a cseh-szlovák szétválás. Ez újra elevenné tette a trianoni kérdést. Mit kellett volna mondani? Hogy a szétválók nem törődtek a nagyhatalmakkal, amelyek kétszer is aláírták Csehszlovákia létrejöttét. Akkor pedig... Nem ez történt.

• *Említhetnének Kárpátját is Ukrajna függetlenné válásakor vagy éppen a Délvidéket a háború során, a baranyai háromszöget a horvát fegyverreladás kapcsán...*

- A tanulság ugyanaz. A múltat éppúgy teremteni kell, mint a jövőt. Mert ha valami megfogalmazatlan marad, elkezd tovább romlani. És nem engedi, hogy valami új dolog kisarjadjon és jó értelemben hatalomra kerüljön. Hányszor megtörtént a közelmúltban is, hogy minden félbemaradt, minden visszazuhogott a múltba. Vegyük már végre tudomásul, hogy 1945 óta semmi sem igaz! A lelkek mélyén, talán, összezsugorodva, elfonnyadva biztosan sok minden van. Nem lehet teljesen kiirtani. Az egyik emberben a szenvedései révén él tökéletesen, a másikban családi, baráti kapcsolata miatt... És amíg ilyen emberek vannak, az igazságérzet is működni kezd. Az egész kérdést újra kellene tárgyalni. A jövőt úgy tudom elképzelni, hogy egy kis nép a kultúrájával jelenik meg a színen és azzal teszi rokonszenvenné magát.

• *Az elszakított területeken élő magyarság vajon mennyire maradt ép mindehhez? Milyen érzelmi és értelmi helyzetben, milyen tudatállapotban lehet, hiszen ijesztő jelei vannak a balkanizálódásnak, sőt, ami talán még ennél is rosszabb: annak a felfokozódott „lélektani asszimilációnak”, romlásnak, torzulásnak, ami annak a következménye, hogy tudvalevően minden tartós elnyomás torzít? Akár egyénekre, akár politikai szervezeteikre gondolunk...*

- Mivel mindig hazudtak nekik, ők csak ebben a légkörben tudnak valamit kitalálni... Ez pedig, így vagy úgy, nemes szándékok ellenére valahogyan maga is hazugság lesz, nem lesz igazi megoldás. Az a nagy baj, hogy ilyen körülmények között mindent meg lehet velük csinálni... Hihetetlen erkölcsi és erkölcstelen erők harcolnak egymással... és vissza kell térjek a kultúrára: egyelőre mégiscsak az az egyetlen lehetőség. Amikor Teller Edével közelebbi barátságba kerültem, olyan csodálatos dolgokat mondott a magyar kultúráról, a magyar nyelvről, és mindebből Ady-versek révén ő le tudta vezetni a maghasadást és a magfúziót. Ekkor erősödött meg mindez véglegesen bennem. Nem mon-

dom, hogy ez végső megoldás, hiszen látom, hogy naponta nagyon fáradtságos dolog az embereknek magyarnak maradni, megalázó és gyötrelmes, miközben a világban nincsenek olyan kristályosodási pontok, amikre azt lehet mondani, hogy igen, a magyarok megcsinálnak valamit, hiszen az atombombát öten-hatan csinálták, mind magyarok... Óriási dolog lenne, ha valamilyen módon a kultúra jobban összekötné nemzeti kisebbségeinket, mint eddig. Nem az számít, erdélyi-e valaki vagy délvidéki. Sütő Andrásban engem soha nem az érdekelt, hogy ő erdélyi. Hanem az, hogy egy nagyszerű magyar író. Neki sem volt soha kisebbségi érzése a magyarországiakkal szemben...

• *A délvidéki magyarság sorsa, úgy látom, kicsit cseppben a tenger-effektusként magában hordozza az egyetemes magyar gyötrelmeket is: iszonyatos a fogyás, Trianon óta gyakorlatilag megfelelődték, és különösen jellemzi őket az a sajátságosan lehangozó tudatállapot-beszűkülés is, amely az anyaországi-val olykor kísértetiesen megegyező „magyarságtudat-hasadáshoz”, közönyhöz, ebből következő identitáshiányhoz, önfeladáshoz vezet...*

- Mióta felismertem a magyarság alaphelyzetét, majdnem mindennap beleütközöm valamilyen formában. Állapotunk egy szörnyűséges igazságtalanság miatt romlott meg végletesen, ami hasonló lehetett a gyilkoláshoz. A lélekgyilkoláshoz, ha úgy tetszik. Megvan a menete ennek: először olyan könyveket írnak, melyek tökéletesen félrevezetik a kisebbséget a saját múltjával kapcsolatban, azután gazdaságilag teszük tönkre őket, hogy a gyerekek elkezdenek a másik nyelven tanulni, beszélni, hogy érvényesülhessenek... Az élet követelményei szép lassan mindenféle lelki baj fölé emelkednek, a mindennapok, a testi szükségletek előrelépést kívánnak, minden egyéb másodlagos lesz. Csodákat igenis tehetünk, de csak akkor, ha előbb fölszabadul az anyaország... Mert ami ma itt van, az a legnagyobb bűn az elcsatolt területek kívánalmainak összefüggésében is, nekik is rettenetesen árt. Az az irtózatos lopás és gyötörtetés... én már azt javasoltam, a Terror Háza mellé építsék föl a Tolvajok Házát is. És ez nem jó pesti vicc, ez véres valóság. Hogy lássák, egyelőre csak ördögi csoda történt velünk. Az lett volna természetes, hogy mindent, amit lehet, adjunk meg végre ennek a szerencsétlen népnek, hogy álljon lábra. És éppen mindent elvesznek tőle, szinte groteszk körülmények között... Sokkal, de sokkal többet kellene a magyarság helyzetével, történelmével foglalkozni, erről, ebből tanulni, mert látjuk, hogy minden, minden vész el. Ami külön a délvidékieket illeti: valaha róluk tudtunk a legtöbbet, azután jött a háború, és meglehet, nem tanultak belőle eleget. Nagyra becsülöm az Aracsot, ez az a fajta folyóirat, amire nemcsak a Délvidéknek, de az egyetemes magyarságnak is nagy szüksége van. Hiszen egymás nélkül tényleg sötétben vagyunk.